

Sünnet ve Hadis

Seyyed Hossain NASR
Çev. İbrahim HATİBOĞLU

Sünnet ve Hadisin Önemi

İslâm maneviyatı ve dindarlığının merkezinde yer alan [Hz.] Peygamber'i taklit etme, onun *sünneti* veya *hadisleri* ve fiillerine dayanmaktadır.¹ Onun, ruhânî varlığı veya Peygamberî cevheri maneviyatın kaynağı olarak ve hayatı da, detaylarını Müslümanların hayatları boyunca düşündüğü bir portre olarak karşımızda dururken, *sünneti*, müşahhas örnekler sunmakta ve kendisini Kur'an'ın mü'minlere taklit etmelerini emrettiği İslâmî modele ulaşmayı sağlamaktadır. Hâlbuki derûnî *sünnet*, daha sonraki asırlarda tasavvufi ahlâka dair çalışmalarda yankı bulan faziletleri ve ruhânî tekâmülü teşkil/tesis etmektedir. Bir bütün olarak *sünnetin* yapısı, yüzyıllar boyu, kahvaltı etmekten ülkeleri idare etmeye kadar Müslümanların günlük yaşantılarının bütün yönleri için örnek teşkil edecek kaideler sunmaktadır. *Sünnet*, Kur'an'ın bir tefsiri ve kendisi ile Müslümanların; Kutsal Metnin gerçeklerinin Allah'ın yarattıklarının en mükemmeli tarafından insanlığın mukaddesâta henüz bütünüyle daldığı bir hayatta nasıl yaşandığını öğrendiği hayat tarzıdır. *Sünnet* vasıtasıyla insan hayatının bütün veçheleri düzenlenmiştir. Zira ile İslâmî yaşantının dayanağını temin eden İlâhî hukuk (*eş-Şeri'ah*) bizatihi sadece Kur'an'a değil, aynı zamanda *Hadis'e* de dayanır. Daha genel bir anlamda, [Hz.] Peygamber'in bütün fiillerini ve *hadislerini* ihtiva eden *sünnet*, aynı zamanda, bir anlamda *hadisi* de ihtiva etmektedir.

Bununla birlikte, *sünnet* ve *hadis* arasında geleneksel İslâmî kaynaklarda sık sık zikredilen bir fark vardır. *Hadis* [Hz.] Peygamber'in sözlerini ihtiva ederken, buna karşı *sünnet* onun hem belirli ifade ve fiillerini ve hem de kendisinin daha önceki Arap geleneklerinden tasvip ettiği ve bu şekilde Müslümanlar

tarafından devam ettirilmesine izin verdiği uygulamalarını ihtiva eder. Bu şekilde o, İslâm öncesi dönem kaynaklı olmalarına rağmen bunları İslâmlaştırılmıştır. Vahiy daima bir ölçüye kadar alıcılarının rengini almıştır. Sünnete gelince her ne kadar *sünnetin* bazı yönleri, doğrudan Kur'an'dan çıkarılsa, onun tefsiri ve onun öğretilerinin uygulamaları olsa da, diğer yönleri ile Allah'ın, [Hz.] Peygamber'e, yeni vahyin ışığında uygulanmalarının devam etmesini kabul etmesi için müsaade etmesi suretiyle İslâmî evrenle bütünleşmesine izin verdiği bazı Arap geleneklerinin İslâmlaşmasını temsil eder. *Sünnetin* birliği [Hz.] Peygamber, *hadisleri*, fiilleri ve değişik durum ve şartlara verdiği cevapları etrafında dönerken yine de, herhangi bir şekilde bazı eski geleneklerin Peygamber tarafından kabulü ile tehlikeye atılmaz. Tam da bu kabul; onların, [Hz.] Peygamber'in İslâmî hayat için bir model olarak tesis etmek istediği eksiksiz modellerle bütünleşmesine işaret etmektedir.

Sünnet

Sünnet; İslâm mânevîyatının bütün yönleri için merkezî bir konuma sahiptir. Çünkü Müslümanların, [Hz.] Peygamber tarafından tam bir kemalle sahip olunan bazı faziletleri kazanabilmeleri, onun *sünnet*'inin taklit edilmesi vasıtasıyla gerçekleşir. Müslüman, [Hz.] Peygamber'i *sünneti* vasıtasıyla -nasıl davrandığı, konuştuğu, yürüdüğü, yediği, karar verdiği, sevdiği ve ibadet ettiği- görür. Şu halde *sünnet*, bir anlamda, [Hz.] Peygamber'in yaşantısının devamı demektir. Onun isimlerinde, fizikî varlığının tasvirinde (*şemâilinde*) ve tabi ki isimlerinin ve *sünnetinin* bitmez gücü sayesinde coşan Muhammedî *berekette* yansıtılan kişiliğinin imgesini de tamamlamaktadır.

Peygamberin Şemâili ve İsimleri

Allah'ın en mükemmel ve kusursuz mahlûku olarak [Hz.] Peygamber'de mevcut bulunan kemâl, kendisini elbette onun fizikî özelliklerinde gösterir. Onun, asırlar boyu yüceltilen istisnâî güzellikte bir yüze sahip olduğu söylenmiştir. Onun vasıfları; yeğeni ve damadı aynı zamanda da birlikte büyümesi sebebiyle kendisini çok yakından tanıyan Ali b. Ebû Tâlib gibi bazı sahâbiler tarafından tasvir edilmiştir. Ali, [Hz.] Peygamber'i şu ifadelerle tasvir etmiştir:

O, ne uzun ve zayıf ne de kısa ve tıknaz idi, fakat orta boylu idi. Onun saçı ne kıvrık şeklinde dalgalı, ne de düz idi, fakat mu'tedil derecede dalgalı idi. O, aşırı kilolu olmadığı gibi yüzü de tombul değildi, yuvarlak bir yüzü vardı. Onun teni, kırmızımsılığa çalan beyaz renkte idi. Onun kirpikleri iri, siyah gözlü idi. Kemikleri güçlü ve omuzları geniş idi. Onun, yumuşak bir teni ve göğsünün ortasından göbeğine kadarki bir kesimi kaplayan ince, zarif tüyleri vardı. Ellerinin parmakları ve ayaklarının tabanı dolgundu. O, tepeden aşağı doğru iner gibi sağlam bir şekilde yürürdü. Sırtında; omuzları arasında peygamberlerin sonuncusu olduğuna dair peygamberlik mührü vardı.

O, duygu itibariyle en mebzûl olan, en doğru konuşan, mizaç itibariyle en nazik ve nesep itibariyle en asil kimse idi. İlk karşılaşmada insanlara korku verirdi. Ancak

¹ Bu makale, editörlüğünü Seyyid Hüseyin Nasr'ın yaptığı *Islamic Spirituality, Foundations* (London: Routledge and Kegan Poul, 1987, s. 97-110) adlı çalışmanın ikinci bölümünde yayımlanmıştır.

daha yakından tanıyınca onlar kendisini sevmeye başladılar idi. Onu tasvir etmeye çalışan kişi, sadece şunu söyleyebilir: 'Ne ondan önce, ne de ondan sonra ben asla onun gibisini görmedim.'² [99]

Arapça, Farsça ve Müslümanların bölgesel dillerine ait şiirlerde mükemmel şekilde tasvir edilen, [Hz.] Peygamber'in fizikî güzelliği, doğrudan doğruya manevî bir önemi haizdir. Onun yüzünün güzelliği dolunay ile endamı ise servi ağacı ile mukayese edilmiştir. Dünyadaki hiçbir güzelliğin, hiçbir zaman onun siması ile denk tutulamayacağı ifade edilmiştir. Müslüman'ın gözünde, [Hz.] Peygamber'in güzelliğinin değerlendirilmesi, doğrudan doğruya ona olan sevgi ile alâkalıdır ve öncelikle kendisi en yüce ve her an, her yerde mevcut olan Allah'tan korkma, sevme ve onu tanımayı tamamlayıcı niteliği ile İslâm mâneviyatının temel bir yönünü teşkil eder.

Aynı *Muhammedun Râsûlüllâh*'ın (Muhammed Allâh'ın elçisidir) *Lâ-İlâhe illallâh*'ı tâkip etmesi gibi, [Hz.] Peygamber'in isimleri, Allah'inkilerden taşmıştır ve O'na götüren birer merdivendirler. [Hz.] Peygamber, Allah tarafından da kendisine verilen İlâhî isimlerle bile taltif edilmiş, Tâhâ, Nûr gibi bazı isimler de kendisine ihsan edilmiştir. [Hz.] Peygamber'in isimlerinin tekrarlanarak okunması, tasavvufta önemli bir uygulama olmakla beraber, daha zahirî bir seviyede, pek çok sayıda müttakî Müslümanın günlük amelinde yapa geldikleri bir uygulamadır. Türk sûfi şâir Yunus Emre yedi yüz yıl önce şu şiiri söylemiştir:

Lütfen bizim için kıyamet günü dua et-

Adı güzel kendi güzel Muhammed!

Rab Allah katında senin sözlerin kabul edilmiştir-

Adı güzel kendi güzel Muhammed.³

[Hz.] Peygamber sadece, en çok övülen anlamında Muhammed şeklinde isimlendirilmemiş, aynı zamanda Allah'ın övdükleri arasında övgüye en layık olan anlamında Ahmed şeklinde de isimlendirilmiştir. O, yegâne anlamında Vahîd'tir, karanlık ve cehâletin yok edicisi anlamında Mehdî ve peygamberlerin sonuncusu anlamında Akîb'tir. O, saf ve temiz anlamında Tâhir'dir. Güzellik ve güzel koku sahibi anlamında Tayyib; kâinatın emîri ve efendisi anlamında Seyyid'dir. Tabi ki o Rasûl, habercidir, fakat aynı zamanda Rasûlü'r-rahme yani, Rahmet elçisidir. Hâtimü'r-rusûl, Peygamberlerin mührüdür. O, Allah'ın sâdik kulu Abdullah ve aynı zamanda Allah'ın sevgilisi Habîbullah, Allah

tarafından seçilmiş Safiyyullah'tır. O, hem Nâsır, insanların muzaffer yardımcısı, hem de Mansûr, bu dünyada muzaffer kılınandır.

[Hz.] Peygamber, Muhyî, insanlığın ölü kalbini ihyâ eden ve Müncî, kişiyi gûnahtan kurtarandır. O, Sirâc, kişinin hayatında yolunu aydınlatan meş'ale olduğu gibi, aynı zamanda Nûr, ışık; Misbâh, îman nûrunu taşıyan lamba ve Hüdâ, Allah'a ve cennete götüren rehberdir. O, Zû-Kuvve, güç sahibidir; Zû Hurme, kutsal ihtiram ve Zû-mekâne, doğruluk sahibidir. O hem Emîn, güvenilir, hem de Sâdik, doğru sözlüdür; O, Miftâh veya cennetin anahtarı ve Miftâhü'r-rahme, Allah'ın rahmetinin anahtarıdır. [Hz.] Peygamber'i sevmek, gerçekte [100] hem Allah'ı sevmenin alâmeti hem de, kendisinden kâinatın cevherin yaratıldığı merhametin kapısıdır.

[Hz.] Peygamber'in isimlerinin okunması ile Müslümanlar, [Hz.] Peygamber'e daha da yaklaşırlar ve bir ölçüde, isimlerin yansıtmış olduğu nitelik ve faziletlere ortak olurlar. [Hz.] Peygamber'in isimleri, *sünnetine* benzemeye çalışmayı kolaylaştırmak ve *sünneti* hayatta tatbik ve taklit edildiği zaman müşahhas bir şekilde hissedilen *bereketine* ulaştıran kanallar temin etmek suretiyle kendisiyle [Hz.] Peygamber'in manevî portresinin, onun toplumunun mensuplarının kalplerine ve ruhlarına nakşedildiği renklerdir. Aslında bir anlamda, [Hz.] Peygamber'in isimleri ve onun güzelliğinin takdir edilmesi, *sünnetinin* İslâm'ın manevî hayatı için merkezî bir olan bir unsurunu teşkil eder.

Sünnetin Tezâhürleri

Sünnet, İslâmî hayatın ağlarının kendisiyle örüldüğü ipleri ihtiva etmektedir. Her ne kadar tüm Müslümanların -insan tabiatının gereği- sürekli olarak *sünnete* göre yaşamasalar da, *sünnetin* uygulanması, daima yapılması gereken bir ideal olarak kalmaya devam etmiştir. Daha da önemlisi, o, yüzyıllar boyu olağanüstü derecede gerçekleştirile gelmiş ve her hâlükârda, "Muhammedî model"e uygun manevî bir hayat sürmeye çalışan kimselerin her zaman temel meselesi olmaya devam etmiştir.

Daha önce ifade edildiği üzere, *sünnet* bizatihi ibadetten, kişinin ailesi, arkadaşları ve toplumla ilişkilerine, ekonomik muameleleri sürdürme, hayvanlara karşı merhametli olma veya bir ülkeyi idare etmeye varıncaya kadar, insan hayatının tüm yönlerini ihata eder. Bir Müslüman bir diğer kimseyi, *es-Selâmü 'aleyke* (Selâm sana olsun)! diyerek selâmladığında, Peygamberî *sünnete* uymaktadır. Bir kimse bir yetime nâzik davranmaya çalıştığında veya ailesine ve büyüklere karşı hürmetkâr davrandığında veya yoksullara yardım ettiğinde, *sünnete* uymaktadır. Ayrıca, o, güvenilir ve nâzik veya kibar ve cömert olmaya çalıştığında *sünnete* uymaktadır- fakat bu sefer manevî hayat için merkezî konuma sahip olan derûnî *sünnete*.

² Şeyh Tosun Bayrak el-Cerrâhî el-Halvetî, *The Most Beautiful Names* (Putney, VT: Threshold Books), 1985, s. 141.

³ Çev. A. M. Schimmel, *And Muhammad is His Messenger* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1985), s. 105 [değiştirilmiş]. Hz. Peygamber'in isimlerinin manevî önemi için bu çalışmanın 6. bölümüne bakınız.

Masada veya oturarak yemek yeme veya bir eve girme tarzı gibi, hayatın küçük ayrıntılarına dair detaylar bile *sünnete* dayanmaktadır ve müttakî Müslümanlar şuurlu biçimde Peygamberî modele dayandıkları müddetçe, bu tür günlük fiillerden hâsıl olan *bereketin* farkındadırlar. Manevî tezâhürün daha yüksek derecelerinde, Muhammedî *bereket*, kalbinde Allah'ın daimî zikri bulunan, derûnî *sünneti* yaşayan kişinin varlığından fıskırır. Bu sebeple halk dilinde şu veya bu velî kişinin simasında Muhammedî aydınlığın (*en-nûru'l-Muhammedî*) yansımalarının görülebileceği ve [101] onun görüntüsünde, hareketlerinde ve davranışlarında Muhammedî *bereketin* hissedilebileceği söylenir.

Maneviyât nokta-i nazarından esas (merkezî konumda) olan, temel veya derûnî *sünnettir*, diğer taraftan zahirî *sünnet* ise, bunun için şekli bir destek rolü üstlenir.⁴ Temel *sünnet*, [Hz.] Peygamber'in daha ziyade derûnî faziletleri ve bu çalışmada daha önce bahsedilmiş olan Peygamberî cevherden kaynaklanmış manevî kemaller ile ilgilidir. Zahirî *sünnetin* tamamı söz konusu faziletlere götüren ve rûhun onlarla süslenmesine imkân sağlayan bir yoldur. Her ne kadar, son peygamber olarak İslâm Peygamberi peygamberlik vazifesini birleştirmiş ve insanı, kendisinin aslı kusursuzluğuna (*el-fitrah*) döndürmüş ise de, alçak gönüllülük, yardımseverlik veya asalet ve güvenilirlik veya samimiyet gibi [Hz.] Peygamber'in derûnî tabiatını karakterize eden bazı merkezî faziletleri mevcuttur. *Sünnet*, farklı seviyelerde bu faziletleri yansıtır ve bunlar Müslümanın sünneti taklit etmesi sayesinde, ruhuna tedricen nüfuz eder. Bir anlamda, İslâmî maneviyâtın uygulamaya yönelik veçhesinin, rûhun Muhammedî faziletler ile tedricen süslenmesinden teşekkül ettiği söylenebilir. Aslında İslâm dünyasındaki manevî karakterli insanların "Muhammedî karaktere (Farsça ifadesiyle *hûy-i Muhammedî*)" sahip oldukları sık sık söylenir. Çünkü onun *sünnetinin* tatbiki sayesinde Allah'ın son peygamberinin tam bir kemalle sahip olduğu faziletlerin bir kısmını elde etmektedirler.

Sünnet ve Edeb

İslâm kültürü ve düşüncesinde, İslâm mânevîyatının farklı boyutlarının kavranabilmesi için anlaşılması zorunlu olan bir anahtar kavram da, muhtemelen Arapçaya Pehlevîce'den girmiş, bununla beraber temel bir İslâmî mefhum olan *edeb* kavramıdır. *Edeb* aynı anda nezâket, terbiye, doğru davranış ve terbiye, kültür ve edebiyat anlamına gelmektedir. *Edeb* sahibi olabilmek demek, sadece zihinsel olarak değil, aynı zamanda beden ve rûhu da kucaklayan bir tarzda gerçek anlamda kültürlü bir kimse olmaktır. *Edeb*, yaşlıların karşısında nâzik olmaktır; insanî değerdeki fitrî merhaleleri tanımaktır; ne zaman konuşup, ne zaman sessiz kalacağını, nasıl oturacağını veya ayakta kibarca

bekleyeceğini, doğru biçimde nasıl yemek yiyeceğini ve bütün durumlarda nasıl doğru bir biçimde hareket edeceğini bilmektir. Her ne kadar, misafirlere karşı misafirperver davranmada olduğu gibi, *edebin* bazı yönleri yerel kültürel şartlar ile belirlenmişse de, *edebin* rûhûn ve ruh ile ilişkisi olarak beden eğitimi ilgilendiren daha derin bir boyutu vardır. Edebin bu yönünün manevî hayatta büyük bir önemi vardır ve *edebin* belirli bir kısmı manevî yola girmenin ön şartıdır.

Tasavvufun kendisi, büyük ölçüde *edebin* bu manevî cephesi ile ilgilenir ve genellikle, her tasavvufî merkez, mâhir kimselerin şeyh, diğer müritler ve dış dünyayla ilişkilerini düzenleyen ayrıntılı kaidelere sahiptir. [102] Bu kaidelerin amacı, rûhu terbiye etmek ve manevî yolda ilerlemek için gerekli olan alışkanlıkları temin etmektir.⁵ *Edeb* özellikle, tutkuları zabt etmekte ve düşük seviyedeki rûhun mütecâviz temâyüllerine ve aşırı arzularına gem vurmada etkilidir.

Edebin bütün formları ve veçheleri, *sünnetten* çıkarılmış veya doğrudan ona dayandırılmış değildir, ancak *edeb* temel olan şeylerin çoğunluğu *sünnetten* kaynaklanmaktadır. Bir anlamda *edebin* Müslüman'ın rûhuna aşıl原因 temel davranışlar *sünnetten* kaynaklanır ve bazı alanlarda *edeb* ve *sünnet* birbiriyle tetâbuk etmektedir. Her hâlükârda, geleneksel İslâm toplumunda pekâlâ görülebilen *edeb* ayrılmaz biçimde *sünnete* bağlanmış olup, Peygamberî uygulamaları ve *hadisleri* içtimâî ve ruhî olarak büyük önemi bulunan belirli seviyede yansıtmaktadır.

[Hz.] Peygamber'in *sünneti*, Kur'ân'da da vahy edildiği şekliyle, İslâm'ın öğretilerinin insanî ifadelerle kanunlaştırılmış hâlidir, kanun ilk olarak, Allah'ın yarattıklarının en şerefli ve Allah'ın emirlerini en güzel anlayabilen ve onları müşahhas olaylar üzerinde uygulayabilen kişi tarafından uygulanmıştır. *Sünnete* uymaya çalışmak, İslâmî bir hayat sürmek ve Allah'ın iradesine göre yaşamak demektir. Üstelik bu, Allah'ın sevgilisinin taklit edilmesi ve neticede, tam da taklidin neticesi olarak Allah tarafından sevilmeştir. *Sünnet* insan yaşantısının bütün alanlarını içine alır. Ancak, onun kalbinde, [Hz.] Peygamber'in manevî cevherinin izlerinden başka bir şey olmayan derûnî *sünnet* yer alır. Bu *sünnete* göre yaşamının manası, devamlı olarak Allah'ı zikir hâlinde yaşamak, kendisine karşı sert ve etrafımızdakilere karşı da cömert olmak ve heybetli Melik'in yani Allah'ın karşısındaki hiçliğimizi anlamak ve hakikatle birlikte yaşamak ve mutlak ve sonsuz varlığın koruyucu gücünün gerçekliğine ve kesinliğine inanarak yaşamaktır. Yalnızca [Hz.] Peygamber tarafından onun gece yolculuğu sırasında yüce âlemlere geçişi sağlayan kapının insanlığın

⁴ Bkz. F. Schoun, "The Sunnah", *Islam and the Perennial Philosophy*, (çev. J. P. Hobson), London: World of Islam, 1971, s. 111-117.

⁵ *Âdâbü'l-mürîdîn* veya *âdâb-ı hânegâh* şeklinde adlandırılan ve içerisinde ruh terbiyesinin, adabın müridlere telkini ile ilişkilendirildiği ve tam da bu konu ile alakalı olan geniş bir tasavvufî yazım türü mevcuttur. Bu türün en meşhur kitaplarından birisi Ebû Necîb es-Sühreverdî'nin *Âdâbü'l-mürîdîn* adlı eseridir.

İslâmî kısmı için açılması sebebiyle, *sünnet* olmaksızın İslâm maneviyat mümkün değildir. Bu kapıların anahtarlarını elinde tutan sadece odur ve sadece o, Müslümanlara manevî idrak yolunda rehberlik edebilir.⁶

Hadis

Hadis, [Hz.] Peygamber'in fiillerinden ziyade sözleri şeklindeki *hadis*lerinden meydana geldiği için, *sünnet*in bir parçasını teşkil etmektedir. Çoğulu ehâdis olan *hadis* kelimesi bizatihi “söz” anlamındadır. Fakat aynı zamanda “gelenek/âdetler” şeklinde de ifade edilmiştir. [Hz.] Peygamber'in sözlerinin bütününe *Hadis* şeklinde işaret edilmiştir. Zira daha sonraki âlimler tarafından İslâm düşüncesinin bütün yönleri için temel bir öneme sahip olan kanonik *hadis* mecmualarında toplanan belirli sözler bütününden müteşekkildir. Sadece Kur'an daha büyük önem ve otoriteye sahiptir. [104] *Hadis* aslında, Kur'an'ın ilk ve en önemli tefsiridir. Aynı zamanda o, Kutsal kitabı tamamlar, tafsil eder ve âyetlerinin bir çoğunu açık hâle getirir, beyân eder. *Hadis*, İlahî kelâmın yani Kur'an'ın, insan lisânında, [Hz.] Peygamberin lisanında açılmış hâli gibidir.

İslâm'ın ilk iki yüzyılı *hadisin* rivayeti, uygulanması ve kanun olarak tedvin edilmesine yönelik ilk adımları görmüştür. İslâm toplumunun genişlemesi ve ümmetin [Hz.] Peygamber'in ve onun yakın arkadaşlarının yaşadığı zamandan bir hayli uzak düşmeye başlaması ile *hadis*lerin toplanması, sıhhatinin tespiti ve elenmesine olan ihtiyaç arttı ve daha önce görülmemiş sayıda din âlimi kendisini bu göreve adamaya başladı. Râviler zincirinin (*isnâd*) güvenilirliğini inceleyen dirâyet (ilmi) gibi, *hadis* çalışmaları alanında farklı ilim dalları geliştirildi. Bu tetkik toplum tarafından kabul edilecek olan *hadis*lerin erkek veya kadın râvilerinin, ahlâkî karakteri, dindarlık derecesi, toplumdaki durumları ve güvenilirliklerini içine almaktadır. Kadınların da erkeklerle birlikte temel bir rol üstlendiği bu süreçte, hem *hadis* rivayet edenler hem de [Hz.] Peygamber'in sözlerini toplayıp kanunlaştıranlar dindar kimseler idi. Çok sayıda çağdaş batılı *hadis* münekkitlerinin aksine, onlar için cehennem ateşi bir gerçek idi ve Peygamber'e nisbet edilen sözler uydurmak, öldükten sonra cehennem azabı ile cezalandırılacak, çok büyük bir günahtır. *Hadis* âlimleri veya muhaddisler, aslında her zaman, bilginin yanı sıra büyük faziletlere sahip olmaları ve müttakî olmaları da beklenen küçük din âlimi grubuydu.

Bu âlimler, [Hz.] Peygamber'e nispet edilen ifadelerin büyük bir çoğunluğunu elemiş ve onları sahîh, hasen ve mevzû olanlara göre tasnîf etmiştir. Tedricen bu süreç, Sünnî toplum tarafından kabul edilen temel altı *hadis* mecmuasını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmalar, genellikle, sahîh (çoğulu sıhâh)

⁶ Şurası unutulmamalı ki, bütün tarikat şeyhleri silsilelerini daha baştan itibaren Hz. Peygamber'den başlatırlar ve manevî önderliğini yaptıkları toplumda onu temsil ederler.

olarak isimlendirilir ve Ebû Abdullâh Muhammed el-Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'i, Ebû'l-Hüseyn Asâkirüddîn Müslim'in *Sahîh*'i, Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin *Sünen*'i, Ebû İsâ et-Tirmizî'nin *Câmi*'i, Ebû Abdurrahmân en-Nesâî'nin *Sünen*'i ve Ebû Abdullâh Muhammed İbn Mâce'nin *Sahîh*'inden oluşmaktadır. Ayrıca Dârimî'nin *Sünen*'i ve Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta*'ı gibi diğer bazı çalışmalar daha vardır, bunlar da Sünnî Müslümanlar tarafından daima hürmetle karşılanmış fakat hiçbiri *Sihâh-i Sitte* veya altı *Sahîh* olarak işaret edilen altı çalışmanın önemine denk olarak görülmemiştir. Tamamı üçüncü/dokuzuncu yüzyılda tasnîf edilmiş bu çalışmalar icmâ veya konsensüs şeklinde ulemânın ve toplumun resmi tasvibini almıştır. Onlar Sünnî İslâm'ın bin yıldan fazla bir süreden beri dayandığı vazgeçilemez bir kaynağı oluşturmaktadır. Zira Sünnî toplum *Hadis*'in, Kur'an'la birlikte dinin bütünüünün sütunlarını oluşturduğunu [105] bilmektedir.⁷ Elbette, ve şifahî olarak nakledile gelen ve el-Gazzâlî ve Celâleddîn er-Rûmî gibi, sûfi şeyhlerin çalışmalarına kadar yazılı olarak ortaya çıkmayan bazı *hadis*ler de -özellikle ezoterik tabiat-takiler- mevcuttur. Fakat İslâm toplumunun kendisinin, hukuktan (*fıkıh*) teolojiye (*kelâm*) kadar farklı bilimlerin gelişiminde dayandığı *hadis*lerin büyük çoğunluğu söz konusu kanonik *hadis* kitaplarında bulunmaktadır.

On iki imam Şiiğinde *hadis* mecmuası sadece [Hz.] Peygamber'in ifadelelerini içermekle kalmayıp, aynı zamanda içlerinde Peygamberî nûru taşıyan ve kanun koyucu olmayan yönlerinde [Hz.] Peygamber'in fonksiyonunun devamını temsil eden İmamların sözlerini de içermektedir. Şiiler, Peygamberî ifadeler (*el-ehâdisü'n-Nebevi*) ile İmamların ifadelerini (*el-ehâdisü'l-Velevi*) birbirinden ayırmaktadırlar. Bu tip *hadis*lerin her ikisi de Şii âlimler tarafından Sünnî *hadis* kitaplarının ortaya çıkmasından bir asır sonra tedvin edilmiş ve kanunlaştırılmıştır. Genellikle “Dört kitap (*Kütüb-i Erba'a*)” olarak işaret edilen *Hadise* dair temel Şii eserleri Muhammed b. Ya'kûb el-Küleyni'nin *el-Kâfi*'si, Muhammed b. Bâbüye el-Kümmî'nin *Men lâ yehduruhü'l-fakih*'i ve Muhammed et-Tûsi'nin *Kitâbü'l-Tehzib* ve *Kitâbü'l-İstibsâr*'ıdır. Bu dört çalışmanın hepsi de, dördüncü/onuncu ve beşinci/on birinci yüzyıllarda tasnif edilmiştir ve Sünnî İslâm'da *Sihâh*ların esas olması gibi, Şii İslâm'ın bütün yönlerinde esastırlar. Şii mecmû'alar, önde gelen İslâm metafizikçi ve filozoflarının bazıları tarafından onların birçoğu şerhlere konu yapıldıklarında belki de daha sonraki İslâm felsefesinin gelişiminde daha büyük bir rol oynamıştır.⁸

⁷ Hadis edebiyatı hakkında bkz. Muhammad Zubayr Siddiqi, *Hadith Literature*, Calcutta: Calcutta University Press, 1961.

⁸ Bu şerhlerin en önemlisi Sadrüddîn-i Şirâzî'nin *Şerhu Usûli'l-Kâfi*'sidir (bkz. S. H. Nasr, *Sadr al-Dîn Shirâzî and His Transcendent Theosophy*, Tahrân: Imparrial Iranian Academy of Philosophy, 1978) s. 47 ve H. Corbin, *En Islam iranien*, I-IV, Paris: Gallimard, 1971–1972, IV, 63 dn. Sadrüddîn'in talebelerinden birisi Molla Muhsin Feyd Kâşânî, bir metafizik ve felsefe âlimi olması yanında, aynı zamanda önemli hadis âlimlerinden birisidir.

İslâmî çalışmaların Batı'da bu yüzyılın başlarında ayrı bir disiplin olmaya başlamasından itibaren –en önde gelenleri arasında Goldziher, onu takiben A. J. Wensinck, A. Guillaume, Schacht ve diğerlerinin bulunduğu– bir dizi Batılı âlim, XIX. yüzyılda gelişen tenkidî-tarihî yöntemi *hadis* mecmualarına uygulamaya çalıştılar. Onların çalışmaları genellikle ifade edilmemiş öncüllere dayanmıştır: yazılı kayıt hâlinde bulunmayan şeylerin sonraya ait ilâve veya uydurma olduğu İslâm'ın güyâ basit bir çöl dini olması sebebiyle Peygamber'inin sözlerinde mevcut olan metafizik ve ezoterik doktrinler ihtiva etmesinin mümkün olmadığı, şifahî rivayet ve geleneksel Sünnilik düşüncesi ve onun târihen devamlılığının geçersiz olduğu. İslâm üzerine çalışan bu Batılı âlimler, kanonik olarak kabul edilmiş olan *hadis*lerin büyük çoğunluğunu İslâm toplumunun dinî mirasının üzerinde III./IX. yüzyıldaki yansıması olduğunu ve bu sebeple [Hz.] Peygamber'in gerçek sözleri olmadığını düşündüler. N. Abbott gibi yazarlar tarafından daha sonra yapılan araştırma birçok meşhur *hadisi* ihtiva eden oldukça erken döneme ait dokümanların ortaya çıkararak, bu tenkidi hafifletmiştir. [106] Bununla birlikte hâlâ Batılı ilim adamlarının büyük çoğunluğu, geleneksel Müslümanlar tarafından her zaman anlaşıldığı anlamda *hadisin* güvenilirliği konusuna şüpheli gözle yaklaşır.⁹ Müslüman âlimler kendi paylarına şarkiyatçıların ithamlarına cevap hazırlamışlar, *Sahih*lerin müelliflerinin altı bin küsur *hadisi*, takriben üç yüz bin *hadis* arasından seçtiklerini ve dindarlık, hadislerin korunması ve bunun beraberinde getirdiği tüm şeylerle birlikte son derece gayretli ilmî tetkiklere tâbi tutmanın ardından güvenilirliğini ilan ettiklerinin farkındadırlar.¹⁰

İslâm mâneviyâtına dair olan bu çalışma, *hadis*le ilgili saldırılar ve cevaplarının araştırılacağı bir yer değildir. Her ne kadar Hint-Pakistan alt kıtası ve Arap âleminde İslâm'ı sadece Kur'an temeline dayalı olarak yeniden yorumlamak isteyen birkaç küçük Müslüman grup var ise de bunlar, marjinal bir bir fenomeni temsil etmektedirler. Onlar, çağdaş İslâm'a dair genel çalışmalarda dikkate alınabilirler. Ancak, bu tür hareketler, tıpkı Batı'daki *hadis* tenkitleri gibi, İslâm mâneviyâtını anlamakla alakalı değildir. İslâm tarihi boyunca, manevî yol üzerinde yürümeye çalışan kimseler, *hadis* tarafından “beslene gelmekte” ve hayatlarına yön veren sözlerin “varoluşsal” güvenilirlik garantisine -*Hadis*'in menşesindeki varlıktan ruha doğru yayılan bir garanti- sahip bir şekilde [Hz.] Peygamber'in *bereketi* tarafından yönlendirilmektedir.

⁹ Müslümanların hadis sahasındaki münakaşalarını yansıtan Batılı yaklaşımların en önemlilerinden birisi G. H. A. Juynboll'un *The Authenticity of Tradition Literature: Discussions in Modern Egypt* (Leiden: Brill, 1969) adlı eseridir.

¹⁰ Meselâ bkz. S. M. Yusuf, *An Essay on the Sunnah* (Karachi: Institute of Islamic Culture, 1966) ve S. H. Nasr, *Ideas and Realities of Islam* (London: Allen and Unwin, 1986, s. 79 dn.

Hadisin Alanı

Hadis edebiyatı, insan düşüncesi ve hayatının her yönünü ihâta eden hikmet ve rehberliğin hakikî bir özetidir. Aynen *sünnet* gibi, o da, bir bütün olarak toplumla ilgili olan sosyal, ekonomik ve siyâsî konuları olduğu kadar yeme, uyuma, kişinin komşularıyla ilişkisi, kendisine ve ailesine rızık temin etmesi gibi hayatın olağan yönlerini içerir. Yine o, bizatihi derûnî hayatı olduğu kadar, İslâmî hayatın ibadet ve âdetler yönünü de kapsamlı bir şekilde ele alır. Ayrıca, *sünnetin* durumunda olduğu gibi fiillerden ziyade sözlerden oluştuğu için, *hadis* de, yaygın biçimde metafizik, kozmoloji, kozmogoni, kökenbilimi, insanın tabiatı ve eskatoloji konuları ile de kapsamlı biçimde ilgilenir. O ayrıca özel olarak, ayrıntılı fikhî tartışmalarla olduğu kadar- ki bunlar olmaksızın İlahî Kanun'un dört Sünnî hukuk okulunu (*mezâhib*) kuran büyük hukuk âlimleri tarafından sistemleştirilmesi mümkün olmayacaktı- özgür irade ve kader gibi kelâmî sorularla da ilgilenmiştir. Aynı gerçek, İmamların daima var olan otoritesine rağmen, Kur'an ve *Hadis* İlahî hukukun temel kaynakları olarak kalmaya devam ettiği Şiilik için de geçerlidir. [107]

Altı Sünnî *hadis* mecmuasının en meşhuru Buhârî'nin *Sahih*'i; bâb başlıklarında ve bölümlerinde (*kitâb*) içerdiği *hadis*lerin muhtevasını yansıtır. Buhârî'nin çalışması, Allah'ın sıfatları, peygamberlik, yaratılış, ahlâkî problemler, ibâdetler, ilim tahsili ve eskatoloji gibi konulara dair bölümler ihtiva etmektedir. İnsan hayatına yönelik neredeyse hiçbir alan yoktur ki oraya bir *hadis* ışığında temas edilmemiş olsun. Dünyanın kaynağı, aklın öncelikli oluşu ve insanın sonu gibi, metafizik ve kozmolojik problemler de, aynı şekilde, yüzyıllardır metafizik düşünce ve tefekküre kaynaklık görevi ifa etmiş *hadis*lerde mevcuttur.

Aynı şekilde Şîi mecmuaları da *hadis*lerin bahsettiği oldukça geniş bir alana dair konuları yansıtan bölümlere ayrılmıştır. Bununla birlikte, her ne kadar, Sünnî ve Şîiler tarafından geleneksel olarak kabul edilen kaynaklarda zikredilen [Hz.] Peygamber'e âit sözlerin büyük çoğunluğu aynı ise de, bazı farklılıklar da mevcuttur. Daha sonraki yüzyıllarda İslâm kelâmî ve felsefesinin gelişiminde önemli bir rol oynayan dikkate değer farklardan birisi de, Şîi kaynaklarda akıl (*el-'akl*) üzerine yapılan vurgudur. Şîi kaynaklarında söz konusu vurgu o boyuttadır ki, muhtemelen Şiiliğin “Dört kitabı'ndan” en önemlisi olan Küleynî'nin *Usûl-i Kâfî*'si akıl ile ilgili sözlere özel bir kitap tahsis etmiştir. Elbette, Sünnî kaynaklarında da aklın fazilet ve yüceliğine dair pek çok *hadis* vardır. Fakat Şîi *hadis* mecmualarında bu konuya nispeten biraz daha fazla vurgu vardır. Bununla birlikte Sünnî ve Şîi kaynakların her ikisi de doğrudan ilme ve manevî hayata dair sorular ile ağırlıklı olarak ilgilenmiştir. Aslında en zahirî konulardan en merkezî ve derûnîlere kadar İslâmî yaşantının bütün yönlerinde *Hadis*in önemini kavramaksızın İslâm maneviyâtını anlayabilmek imkânsızdır.

İlâhî Hadisler (el-Ehâdisü'l-kudsîyye)

Manevî hayatla ilgili çok sayıda *hadis* vardır. *Hadisler* bütünü içerisinde, her ne kadar Kur'ân'ın bir parçası değilse de, Allah'ın birinci şahıs olarak [Hz.] Peygamber'in ağzından konuştuğu bazı *hadisler* mevcuttur. Özellikle bunlar doğrudan doğruya hayatın derûnî yönü ile ilgilidirler. İlâhî hadisler (*ehâdisü'l-kudsîyye*) olarak isimlendirilen bu hadisler, Kur'ân'ın bazı âyetleriyle birlikte, tasavvufun vahye ve [Hz.] Peygamber'e dayanan temellerini teşkil etmektedir ve yüzyıllardan beri mutasavvıfların pek çok çalışmasında tekrar edile gelmiştir.¹¹ Bu ifadeler, derûnî hayat, manevî terbiyenin metotları, Allah'ın rahmeti ve manevî hayattaki diğer temel konular ile ilgilidir.

Bu *hadisler*den birisinde Allah, [Hz.] Peygamber'in ağzından şu ifadelerde bulunur:

Ben, kulumun benden olan beklentisini yerine getirdim ve o ne zaman beni hatırlar (dua eder) ise ben onunla beraberimdir. Eğer o beni kalbinden anarsa, ben de onu kalbimden anarım [108] ve eğer o beni halk içerisinde anarsa, ben de onu bundan daha büyük bir halk önünde anarım ve şayet o bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir zirâ' yaklaşırım ve o bana bir zirâ' yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım ve eğer o bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim.¹²

Bu *hadiste*, sadece tasavvufun esas uygulaması olan *zikre* -Allah'ın isminin hatırlanması, dua edilmesi ve anılmasını hep birlikte içerir- vurgu yapılmamış, aynı zamanda onunla, manevî yoldaki kişinin gayretleriyle İlâhî Karşılığın arasında nicel karşılığın bulunmadığına da işaret etmektedir. Kişi, tam bir imanla, bütün kalbi ve ruhuyla Allah'a doğru nasıl bir adım atarsa atsın bunlar, bizatihi eylemlerin sadece zâhiren değerlendirilmeleri durumunda kazandıracığının çok ötesinde ölçülemez biçimde karşılık görür.

Yene de, kişi ile İlâhî irade arasında, öncelikle Allah kişiyi sevmedikçe ve “yüzünü” ona dönmedikçe, kişinin Allah'ı sevemeyeceği ve ona yönelemeyeceği anlamında bir karşılık da vardır. Allah ona doğru yönelmedikçe, kişi Allah'a karşı yönelemez. Bu temel inanç “şayet kulum benimle karşılaşmayı arzularsa, ben de onunla karşılaşmayı isterim, şayet o, benimle karşılaşmaktan nefret ederse, ben de onunla karşılaşmaktan nefret ederim” şeklindeki bir başka meşhur *hadis-i kudsîde*,¹³ ve aynı şekilde “benim sevgim, benim için birbirini seven kimselerin, benim için (ibâdet amacıyla) birlikte oturanların, benim için birbirlerini ziyaret edenlerin ve benim için birbirlerine cömertçe ikramda bulunanların hakkıdır,”¹⁴ *hadisinde* ifade edilmiştir. Bu söz aynı zamanda

erkek ve kadınların Allah'ı hatırlamak ve anmak amacıyla birlikte oturduğu sûfi toplantılarına (*meclis*) da temel teşkil etmiştir.

Kişinin manevî gayretlerine karşılık kendisinin rahmetinden kaynaklanan sınırsız İlâhî mukâbele bir diğer *hadis-i kudsîde* daha vurgulanmıştır: Bu belki de, en meşhur ve özellikle tasavvufa dair çalışmalar olmak üzere, sonraki dönem İslâmî kaynaklarda sık sık iktibas edilmiş olan bir *hadistir*. Genellikle, *nâfileler hadisi* (aslî vazîfelerden fazla) olarak isimlendirilmiş olan bu *hadisin* farklı versiyonları vardır ve bunun da özü şudur:

Benim kulum, kendisinden başka hiçbir şey bana daha sevimli gelmeyen benim kendisi için vazife olarak belirlediklerimle bana yaklaşmaya devam eder ve benim kulum bana, nâfile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder. Tá ki, ben onu severim ve ne zaman ki, ben onu severim, onun duyan kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum ve o benden (bir şey) istedi mi, onu kendisine veririm. Şayet yardımımı ararsa (hemen) ona yardım ederim.¹⁵

Bu meşhur *hadis*, sadece Allah'a yaklaşmanın mertebelerinin çerçevesini çizmez, aynı zamanda takdis ve birliğin sırrını ima etmektedir. Zira şüphesiz Allah'ın gözüyle gören, Allah'ı her yerde görür ve Allah'ın kulağı ile duyan, nereye dönerse ve tecrübe ettiği her tür seste, onun ismini yankısını işitir. [109]

Bu sözler sürekli olarak Allah'ın kürsüsü üzerinde yazılan “Şüphesiz rahmetim gazâbıma galip gelmiştir”¹⁶ şeklindeki mısraâ göre Allah'ın rahmeti ve onun adaleti arasında eşitliğin olmadığına vurgu yapmaktadır. Bu *hadislerden* birinde Allah şöyle buyurur:

Kimin güzel bir ameli yaparsa ona bunun gibi on amel (sevabı) vardır ve ben (bunu bile) artırırım.¹⁷

Bu *hadislerin* bir kısmı, aynı şekilde Allah'ın insanın, kendisine yönelmesi yönündeki arzusunu gösterir. Bu yüzdendir ki, Allah şöyle buyurmuştur:

Bana yalvaran yok mu, ona karşılığını vereyim, benden (bir şey) isteyen yok mu, onu kendisine vereyim, benden bağışlanma isteyen yok mu, onu ben bağışlayayım.¹⁸

Sadece manevî (rûhânî) mîzaçlı kimseler Allah'ın bağışlamasını dilemenin, İlâhî rahmeti bu kişiye doğru çekeceğinin ve insan, insan olduğu sürece İlâhî huzûra açılan kapının açık olduğunun ve kişinin Allah'ın bağışlamasını dilemekle, Allah'a yakın olabileceğinin farkında (şuûrunda)dır. Allah'ın Resûlü dahi her gün “*estağfirullâh* (Allah'ın bağışlamasını dilerim)” diyerek dua etmeye devam ederdi.

¹¹ Bu hadisler için bkz. W. Graham, *Divine Word and Prophetic Word in Early Islam*, The Hague: Mouton, 1975.

¹² *a.g.e.*, s. 127.

¹³ *a.g.e.*, s. 153.

¹⁴ *a.g.e.*, s. 142.

¹⁵ *a.g.e.*, s. 173.

¹⁶ *a.g.e.*, s. 184.

¹⁷ *a.g.e.*, s. 175.

¹⁸ *a.g.e.*, s. 177.

İlâhî *hadis*ler bütünü, manevî hayata yönelik en yüce eserlerden birisini teşkil eder. Onlar *hadis*in manevî mesajını süzer ve tahlil eder. Hayatın bütünüyle ilgili olarak *hadis* de, aynı şekilde, günlük hayat alanına ait anlamında dünyevî karakterli görünen meselelerle ilgilidir. Fakat bu konular bile, İslâm'ın bir yandan Allah'ın birliğini beyan etmek, öte yandan kutsal ve dinî alandaki hiçbir şeyi dışarıda bırakmaksızın, tüm hayatı kutsal bir karaktere sokmak şeklindeki davetine uygun olarak [Hz.] Peygamber tarafından yaşanmak ve tecrübe edilmek suretiyle kudsiyet kazanmıştır.

Kur'ân'ın da beyân ettiği üzere, “Şüphesiz, Allah ve melekleri [Hz.] Peygamber'e salât ederler. Ey inananlar! Siz de ona salât ve selâm edin.” (33/56). [Hz.] Peygamber'in *sünnet*ini taklid etmek ve onun *hadis*leri üzerinde çalışmak ve düşünmek suretiyle kişi, onun yardımı ve cennetin câzibesi ile İlâhî âleme taşınır ve belirli bir anlamda, kutsal yolculuğa (*el-mi'râc*) iştirak etmiş olur. Allah, aynı zamanda kendisinin de sevgilisi olan Peygamber'ini seven kimseyi sever. Bu sebeple Müslümanlar [Hz.] Peygamber'i sever, onun hayatı, uygulamaları ve sözleri, Müslüman için, , insan varlığının yolunu son noktasına Tanrı'ya kadar aydınlatan bir lambadır. Öyle bir yol ki, onun ebedî rehberi [Hz.] Peygamber'in kendisinden başkası değildir.

Ahmed ile Ahad arasında mim harfinden başka (bir tek) şey bulunmaz,
Kâinat, bu tek bir harfte mündemiçtir.

Mahmûd Şebisterî